

Izvorni znanstveni članak
32.019.51:654>(497):316.48
316.77(497):316.48

Masovni mediji i kolektivno nasilje

JOSIP ŽUPANOV*

Sažetak

Rat na prostoru bivše Jugoslavije, poput drugih prijelomnih povijesnih događaja, objašnjava se trima tipovima teorija: mitološkim, znanstvenim i zdravorazumskim, koje rabe neke pseudoznanstvene argumente. Autor smatra da teorija o medijima u svim republikama bivše Jugoslavije kao uzroku rata pripada potonjem teorijskom tipu. Empirijske činjenice prikupljene neposredno pred izbijanje rata pokazuju da je etnička tolerancija bila najveća upravo u republikama koje su kasnije pogodne ratom: u Bosni i Hercegovini i u Hrvatskoj. Autor predlaže alternativno tumačenje uloge medija u pripremi rata: samo su u Srbiji masovni mediji prije izbijanja rata, u uvjetima dominantne autoritarne orijentacije stanovništva, poslužili agresivnome nacionalističkom vodstvu za političku mobilizaciju, koja je u srpskom narodu istodobno stvorila osjećaj ugroženosti i osjećaj svemoći. Nakon izbijanja rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini mediji su tek jedan od elemenata u svjećoj spirali povećanja mržnje i nasilja.

Govor o propasti Jugoslavije mogli bismo započeti narodnom poslovicom: Jedna smrt, sto proroka! Tu pučka mudrost ukazuje na duboko usađenu potrebu čovjeka da "objasni" ono što mu se dogodilo, da tome dade neko značenje, neki smisao. Stoga svako "smutnoe vremena" prati poplava raznih "teorija". Sve se te teorije mogu razvrstati u tri velike skupine: mitološka objašnjenja koja te događaje pripisuju "zlim silama" (1); socijalno-znanstvena tumačenja, tj. pokušaji da se zbivanja objasne pozivanjem na postojeće znanstveno utemeljene teorije, odnosno ako se postojeće teorije pokažu neadekvatnima, da se sugeriraju neke nove teorije (2); između ova dva ekstrema nalazi se široka lepeza "plauzibilnih" teorija, koje mogu pretendirati i na znanstveni status, a zapravo su zdravorazumska objašnjenja koja se dokazuju *ad hoc* argumentima (3).

Nije zadatak ovog referata da iscrpno razmotri te teorije. Spomenut ću tek usput da u prvu kategoriju spadaju različite teorije o međunarodnoj zavjeri, koje su vrlo popularne u Srbiji ("masonsko-kominternovskovatikanska zavera protiv vašcelog srpstva"), ali nisu manje popularne i u Hrvatskoj (svjetska antihrvatska zavjera) te u Bosni i Hercegovini (svjetska antiislamska zavjera). Teorije zavjere su modernizirana verzija vjerovanja "primitivnih" plemena da svijetom vladaju demoni i zla magija. Nisu takva vjerovanja sasvim strana ni supermodernim zemljama Zapada: sjetimo se

* Josip Županov, redoviti član HAZU, profesor emeritus Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu.

da je za zapadni svijet Sovjetski Savez bio "carstvo zla", kako ga je nazvao predsjednik Reagan.

Što se tiče druge kategorije, navest ću kao ilustraciju suvremeno preispitivanje klasične teorije modernizacije, prema kojoj se balkanski pakao uopće nije mogao očekivati, pa se kao alternativno objašnjenje uzima teorija međuetničke kompeticije za resurse, koja je otprilje formulirana, premda u nešto drukčijem kontekstu. (Hodson, Sekulić, Massey, 1994.)

Iz treće, najbrojnije kategorije izdvojit ću samo jednu: teorija koja provalu nasilja izravno pripisuje masovnim medijima "pod kontrolom nacionalističkih vođa" (Thompson, 1994.) Iako na prvi pogled korespondira s opaženim činjenicama, ona je zapravo deducirana iz jedne teorije "višeg reda": iz "teorije jednake krivnje", koja je zapravo "članak vjere", ali se želi predstaviti kao paradigma Kuhnove "normalne" znanosti. (Popović, 1994.)

Kako pristupiti svim tim teorijama? Na mitološka objašnjenja najlakše je odmahnuti rukom. Nema smisla provjeravati jesu li ta objašnjenja točna ili netočna, isto kao što nema smisla provjeravati vjerovanje Hopi Indijanaca da se ritualnim kišnim plesom (rain dance) može izazvati kiša. No, koliko god vjerovanje da se kišnim plesom može utjecati na kretanje ciklona bilo meteorološki besmisleno, to ne znači da je taj ritual i sociološki besmislen. Kao što je upozorio Robert K. Merton, taj je ritual važan za jačanje kohezije dotične društvene skupine, i to je njegova "latentna funkcija". (Merton 1957.) Na toj crti mitološke, pa čak mitomanske, teorije treba razmatrati s obzirom na njihove, ponajprije latentne, funkcije što ih imaju za sudionike u sukobu.

Što se tiče znanstvenih teorija, treba prepustiti socijalnim znanstvenicima da se o njima spore na stručnim skupovima i u profesionalnim publikacijama. U znanosti je to "business as usual".

Medutim, dvojbena je kako pristupiti plauzibilnim (zdravorazumskim) teorijama. Treba li ih podvrći istom tretmanu kao i "prave" znanstvene teorije, ili samo razmatrati njihove moguće funkcije? Ja bih sugerirao postupak u dvije faze: u prvoj fazi podvrći ih rigoroznoj (najprije empirijskoj) provjeri. Ako ne prođu na testu (kao što po svoj prilici neće), tada ih, u drugoj fazi, podvrći funkcionalnoj analizi. Ovaj postupak primijenit ću u daljem tekstu na teoriju o medijima kao uzročnicima nasilja, pri čemu ću se ograničiti samo na prvu fazu, tj. na empirijsku provjeru ove teorije.

Formuliranje i testiranje teorije

Da bismo testirali ovu teoriju, moramo je strože i preciznije definirati. Strogo uzevši, to i nije formalna teorija, već jedan interpretativni model "balkanske krize". On se može definirati kao sustav koji se sastoji od dviju propozicija i dviju implicitnih pretpostavki.

Propozicija I: Medijska proizvodnja i diseminacija negativnih sadržaja o drugim nacionalnim i etničkim skupinama nužno će proizvesti kod

primatelja (rečipijenata) visok stupanj netolerancije i mržnje prema dotičnim skupinama.

Propozicija II: Visok stupanj netolerancije i mržnje nužno će rezultirati kolektivnim nasiljem među tim skupinama.

Prva implicitna pretpostavka: Svi su mediji u bivšoj Jugoslaviji u jednakoj mjeri proizvodili i diseminirali poruke netolerancije i mržnje, a nacionalni mediji osamostaljenih država u sukobu čine to i danas.

Druga implicitna pretpostavka: Primatelji poruka bili su izloženi samo utjecaju nacionalnih (republičkih) medija.

Dakako, obje su ove pretpostavke grubo netočne. No usprkos tome, ipak predlažem da ih prihvatimo, odnosno da za trenutak apstrahiramo od veoma različite "virulencije" pojedinih nacionalnih medija, kao i od protuefekata što su ih mediji iz jedne republike proizvodili na terenu druge republike. Naime, uvođenje različitog intenziteta propagande, kao i protuučinaka u analizu (čak i kad bismo raspolagali empirijskim podacima za kvantifikaciju tih varijabla, a nažalost ne raspolazemo) samo bi nepotrebno kompliciralo analizu, a ne bi bitno utjecalo na njezine rezultate.

U testiranju navedenih propozicija poslužit ću se indeksima nacionalne tolerancije što ih je D. Sekulić izračunao na temelju empirijskih podataka iz jednog anketnog istraživanja, koje je provedeno na području ex-Jugoslavije koncem 1989. i početkom 1990. Evo rezultata:

Tablica 1: Nacionalna tolerancija u bivšoj Jugoslaviji

Republika/pokrajina	Indeks tolerancije
Bosna i Hercegovina	3.88
Vojvodina	3.83
Hrvatska	3.63
Crna Gora	3.45
Srbija	3.28
Slovenija	2.67
Makedonija	2.53
Kosovo	1.71
Prosjeck SFRJ	3.28

Izvor: R. Hodson, D. Sekulić, G. Massey, "National Tolerance in the Former Yugoslavia", *American Journal of Sociology*, Vol. 99, No. 6, (May 1994.)

Ako ra temelju Propozicije I. pretpostavimo da je medijska propaganda bila jedini faktor koji je proizvodio nacionalnu netoleranciju, tada iz podataka proizlazi zaključak da su masovni mediji uspjeli proizvesti netoleranciju samo u perifernim jedinicama jugoslavenske federacije. U

centralnoj jezgri (gdje su se odigrali i još se odigravaju najžešći sukobi) stupanj tolerancije bio je iznad statističkog prosjeka, a u BiH čak i visok (blizu 4.0). Drugim riječima, suprotno Propoziciji I. "kritična masa" netolerancije za izazivanje otvorenog sukoba nije bila stvorena.

Druga je nevolja s ovom propozicijom u tome kako, uz pretpostavku jednakog intenziteta propagande, objasniti velike varijacije u pojedinim republikama/pokrajinama. Očito, na djelu je bio neki drugi faktor koji je modificirao efekte medijske propagande. I, doista, autori spomenute studije navode taj faktor: to je nacionalna (etnička) i kulturna raznovrsnost (diversity) ili, popularno, multikulturalnost. Oni su izračunali indekse raznovrsnosti (koji idu od 0 do 1). Pogledajmo rezultate.

Tablica 2: Nacionalna i kulturna raznovrsnost u bivšoj Jugoslaviji

Republika/pokrajina	Indeks raznovrsnosti
Bosna i Hercegovina	.64
Vojvodina	.61
Hrvatska	.45
Crna Gora	.45
Srbija	.27
Slovenija	.19
Makedonija	.41
Kosovo	.39

Izvor: Hodson-Sekulić-Massey, *isto*

Usporedba indeksa tolerancije i indeksa raznovrsnosti pokazuje da među njima postoji pozitivna korelacija: što je veća raznovrsnost, to je veća nacionalna tolerancija. Ili to možemo formulirati i na ovaj način: nacionalno homogenije sredine više su prijamčive na netolerantne medijske poruke nego li manje homogene sredine. Ali ova korelacija ne vrijedi za Kosovo i Makedoniju: tamo su na djelu neki drugi faktori o kojima anketni podaci ne daju nikakve informacije. Ukratko, Propozicija I. ne može se prihvatiti uduturo već, u najmanju ruku, zahtijeva bitnu kvalifikaciju.

Stvari stoje još mnogo gore s Propozicijom II. Na primjer, da su nam indeksi tolerancije bili poznati u prvoj polovici 1990. (što, naravno, tehnički nije bilo moguće), iz njih bismo izveli ovakve prognoze: (1) nije izgledno da će u Jugoslaviji izbiti oružani konflikt i otvoreno nasilje u doglednoj budućnosti; (2) ako ipak dođe do oružanog konflikta, on je najvjerojatniji na Kosovu, Makedoniji i Sloveniji, manje je vjerojatan u Hrvatskoj, a najmanje u BiH. Događaji koji su uslijedili potpuno su demantirali te prognoze: rat i masovno nasilje dogodili su se upravo u Hrvatskoj, a kulminirali su u BiH. Kako vidimo, Propozicija II. je potpuno dezavuirana: niti je netolerancija izazvala nasilje, niti ga je visoka tolerancija spriječila.

Kako objasniti ove paradoksalne rezultate analize? Tu se suočavamo s dva pitanja: (1) Ako netolerancija i mržnja nisu izazvale otvoreni konflikt, što ga je onda izazvalo? (2) Jesu li masovni mediji doista nevini u cijeloj ovoj priči? U nastavku ću pokušati odgovoriti na ta dva tijesno povezana pitanja.

Ključ zagonetke: autoritarna vrijednosna orijentacija

U spomenutoj anketi (1989.—1990.) ispitanicima je ponuđena tvrdnja: Narod bez vođe je kao čovjek bez glave, i od njih je zatraženo da izraze svoje slaganje ili neslaganje s tom tvrdnjom od "potpuno se slažem" do "uopće se ne slažem". Zanimljivo je da se s tom tvrdnjom potpuno slaže 61,5% svih ispitanika (ukupni jugoslavenski uzorak). Ako onima koji se potpuno slažu pribrojimo i one koji se slažu, onda se tri četvrtine ispitanika slaže s tom tvrdnjom. Pritom Hrvati i Srbi malo odstupaju od općeg prosjeka. (Lazić 1991.) Kako protumačiti taj nalaz? On indicira na jednu vrijednosnu orijentaciju koju bismo mogli nazvati autoritarna orijentacija. Takav se nalaz mogao očekivati: politička kultura bivše Jugoslavije bila je autoritarna, uprkos samoupravnoj štukaturi.

U autoritarnoj kulturi postoji duboka potreba mase za vodom. "Vođa zna što radi", govorilo se u Trećem Reichu; "Druže Tito mi ti se kunemo, da sa tvoga puta ne skrenemo", pjevalo se u socijalističkoj Jugoslaviji; "Slobodane samo reci, letećemo kao meci", pjevalo se (vjerojatno se još pjeva) u Srbiji. Ukratko, vođu valja slušati. Čak i kad traži da se protjeruju i ubijaju ljudi druge nacionalnosti, da se razaraju civilne zgrade i kulturni spomenici. Stoga za izbijanje oružanog sukoba i s njim povezanog masovnog nasilja nije bio relevantan prosječni stupanj nacionalne tolerancije, već to kako se pojedina područja uklapaju u osvajačke planove vođe. Slovenija nije bila uključena u projekt "Velike" Srbije i zato je ostala izvan sukoba (izuzmemo li desetodnevni rat koji Misha Glenny naziva simuliranim — counterfeit). Naprotiv, osvajanje hrvatskih teritorija (do linije Virovitica-Karlovac-Karlobag) bilo je dio projekta i zato je došlo do agresije i nasilja. BiH je bila u cjelini uključena u projekt, i zato je tamo rat poprimio stravične razmjere.

Ali pristalice teorije masovnih medija mogu reći: u redu, mi se slažemo da je autoritarna politička kultura ključ zagonetke, ali u zaraćenim državama nasljednicama Jugoslavije, postoji ne jedan, nego tri vođe. Sva trojica su autoritarni nacionalistički vođe i stoga jednako krivi. No, ako jednaka odgovornost vođa nije "teorijski" (čitaj ideološki) postulat već *questio facti*, kao što bi u ozbiljnoj analizi morala biti, onda valja dokazati: (1) da su strategijski ciljevi svih triju vođa uoči rata bili simetrični; (2) da su sredstva upotrijebljena za ostvarivanje tih ciljeva (politike) bila približno ista; (3) da su resursi — ponajprije vojni — kojima su raspolagali, bili uglavnom izjednačeni. Dosad nisam vidio ni jednu politološku studiju koja to dokazuje. No dovoljno je usporediti raspoložive resurse pa stvari postaju jasne i bez produbljene analize. Na jednoj strani je Milošević kontrolirao JNA (četvrtu po snazi vojsku u Europi), saveznu vladu i savezne devizne rezerve (politički, Ante Marković je bio "straw man") te vanjskopolitički aparat i kapital bivše države. Čime je raspolagao Tuđman nakon izborne pobjede 1990.? Teritorijalna obrana

bila je razoružana, a ni na redovnu policiju nije se mogao sasvim osloniti. Stvaranje policijskih formacija (u okviru pravnog poretka SFRJ, ZNG se mogao osnovati samo kao policijska formacija) i dobrovoljačkih jedinica s nešto lakog pješačkog oružja jedva da je moglo poslužiti i za obranu, ali s time se nije moglo krenuti u napad i osvajanje tuđih teritorija. Ili, čime je to 1992. raspolagao Izetbegović?

Prema tome, eksplanatorni model zasnovan na autoritarnom nacionalnom vodi može se primijeniti samo na projekt "Velike" Srbije i njegova realizatora Slobodana Miloševića, *kad je riječ o otpočinjanju agresivnog rata i nasilja*. A o tome je ovdje riječ. Zaključivanja na temelju naknadnih usporedbi postupaka i političkih režima tih vođa — uza sve eventualne sličnosti — logički je *non sequitur*.

Polazna je pretpostavka ovog modela da u autoritarnoj kulturi ljudi bespogovorno slušaju vođu. Ali, kako ljudi nisu roboti i ne reaguju automatski, vođa mora dobiti njihov "pristanak" (mora ih uvjeriti da su njegovi ciljevi "veliki", "povijesni" i "sveti"), a ujedno mora angažirati i njihove osjećaje. Ukratko, mora ih politički mobilizirati. (Gellner 1983., Greenfeld 1992.)

Mediji i politička mobilizacija

U industrijskom društvu je politička mobilizacija teško ostvariva bez masovnih, ponajprije elektronskih medija. U nacističkoj političkoj mobilizaciji ključnu ulogu imao je radio, u velikosrpskoj mobilizaciji televizija. Koje su to bile funkcije medija u političkoj mobilizaciji?

Prva je funkcija bila dezinformirati vlastito stanovništvo. Mnoge su obične ljude u Srbiji, koji nikad u životu nisu ljetovali na jadranskoj obali, mediji uvjerali da tamo i nema Hrvata već da tamo žive samo Srbi. Istina, laži o "srpskom Dubrovniku", "srpskom Zadru" i drugim "srpskim" krajevima nisu izmislili mediji već intelektualci ("naučnici" SANU, književnici i sl.), ali mediji su ih diseminirali. Na sličan način diseminirali su i druge krivotvorine koje su se godinama fabricirale: povijesne, ekonomske, političke, kulturne, itd. Istina, dezinformacija još ne stvara mržnju, ali je prva stepenica prema njoj.

Drugo, mediji su sustavno sijali nepovjerenje prema ljudima druge nacionalnosti. Plodovi se vide u anketama iz onog vremena, gdje priličan broj ljudi smatra da je suradnja među različitim nacionalnim i etničkim skupinama moguća ali ne i potpuno povjerenje. (Lazić 1991.) To je druga stepenica.

Kad mediji oglašavaju velika zvona životnu "ugroženost braće u srpskom Dubrovniku, Zadru, itd.", tada su i oni koji su osobno tolerantni spremni pohitati u pomoć "ugroženoj braći" — tada je proces političke mobilizacije dovršen.

Osvrnimo se malo pobliže na dramatizaciju toga scenarija "ugroženosti". Osjećaj ugroženosti amplificira se i dramatizira na milijunskim masovnim mitinzima koje prenosi televizija. Tu se stvara visoka emocionalna napetost i euforija. No proizvodnja osjećaja ugroženosti samo je jedna strana masovne dramaturgije. Druga je strana stvaranje osjećaja snage i nadmoći

cjelokupna primarna društvena struktura međuetničkih odnosa u Hrvatskoj, koju medijske kampanje prije izbijanja sukoba nisu mogle uništiti. (Županov 1995., Dugandžija 1993.) Bez uloge medija teško da bi do tako munjevite lančane reakcije uopće došlo. Ukratko, gospoda koja zastupaju medijsku teoriju nasilja zanemarili su Durkheimovo metodološko pravilo da se socijalne činjenice moraju objašnjavati činjenicama koje su im prethodile.

Jedan obeshrabrujući zaključak

U svijetu je općeprihvaćeno vjerovanje da promicanje tolerancije u pluralnim društvima sprečava kolektivno nasilje. S obzirom na naše iskustvo, tu vezu valja kvalificirati: tolerancija ima veliku profilaktičku vrijednost u uvjetima neautoritarne političke kulture; ako je pak politička kultura autoritarna, tolerancija ne škodi ali i ne koristi. Kad je sukob već izbio, pozivanje na toleranciju može u neautoritarnim društvima pomoći da se on zaustavi i okonča; u autoritarnim sustavima ti apeli neće imati nikakva efekta. Kao i u medicini, tako i u ljudskom društvu vrijedi pravilo: ako se pođe od pogrešne dijagnoze, terapija će biti bezuspješna. Tako humanisti, koji okrivljuju medije a ne razumiju ulogu autoritarne kulture, zaključuju da je uzrok bolesti pomanjkanje pravih informacija, pa će ljudi "progledati" i "ozdraviti" ako im se ponude prave informacije preko elektronskih medija izvana, koji nisu pod kontrolom nacionalističkih vođa. Na takvoj crti razmišljanja bio je u Jadranu instaliran radio-brod sa sloganom "droit de parole". Ali njegove je emisije malo tko slušao u Hrvatskoj i u Srbiji (prema mojim privatnim informacijama, bilo je nešto slušatelja na dalmatinskoj obali te u Bosni i Hercegovini), pa je *en fin de compte* ta operacija obustavljena. To ne znači kako se u "balkanskoj krizi" ne da ništa učiniti da se ona okonča, ali rak se ne liječi aspirinima. Uostalom, dobro je poznato kako je slična bolest izlječena u Njemačkoj.

Literatura

- Gellner, E., *Nations and Nationalism*, Ithaca, N.Y.:1983., Cornell University
The Goebbels Diaries, Garden City: 1948., Doubleday and Co.
 Greenfeld, L., *Nationalism*, Cambridge, Mass.: 1992., Harvard University Press
 Hodson, R., Sekulić, D., Massey, G., "National Tolerance in the Former Yugoslavia", *American Journal of Sociology*, Vol. 99, No. 6 (May 1994.)
 Lazić, M. (ur.), *Položaj naroda i međunacionalni odnosi*, Zagreb:1991., IDIS
 Merton, R. K., *Social Theory and Social Structure*, Glencoe, Ill.: 1957., The Free Press
 Popović, M., *Žargon periferije*, Podgorica:1994.
 Prpić, K., Despot, B., Dugandžija, N., eds., *Croatian Society on the Eve of Transition*, Zagreb:1993., IDIS
 Thompson, M., *Forging War: The Media in Serbia, Croatia and Bosnia-Herzegovina*, London:1994., Article 19, International Centre Against Censorship
 Županov, J., *Poslije potopa*, Zagreb:1995., Globus, u tisku

supermena koja će skršiti neprijatelje što ugrožavaju "srpstvo". Ta dva naoko suprotna osjećaja: ugroženosti i svemoći, amalgamirana mitomanskom tradicijom i "povijesnom misijom" nacije ("nebeska Srbija"), tvore strahoviti narkotik koji osigurava apsolutnu i bezuvjetnu poslušnost mase vodi i spremnost na svaki zločin koji vođa naredi radi ostvarenja svojih ciljeva, a ujedno oslobađa pojedinca svake moralne odgovornosti u postupanju prema "neprijatelju". No pri tome vođa ne igra samo na nacionalno-solidarističke motive i na infantilnu potrebu pojedinca da se osjeti svemoćnim, identificirajući se s vođom, već i na prozaične materijalno-ekonomske motive. Izgledi na pljačku bili su jedan od najsnažnijih motiva političke mobilizacije. Danas pomanjkanje plijena (jer se u Bosni više nema što opljačkati) ozbiljno ugrožava borbeni moral Karadžićeve i Martićeve vojske.

Zašto sam se opširnije osvrnuo na proces političke mobilizacije za "Veliku" Srbiju? Tri su razloga tome.

Prvo, politička mobilizacija u Srbiji prethodila je ratu na području bivše Jugoslavije. Treba se sjetiti spektakla na Gazimestanu, gdje su oružane bitke otvoreno najavljene. Politička mobilizacija u Hrvatskoj i BiH uslijedila je kasnije, kad je otvoreni sukob već bio na vratima, ili čak i otpočeo. Premda se temeljila na istim načelima, mizanscena je bila znatno skromnija.

Drugo, politička mobilizacija u Srbiji je antologijski primjer (text-book case) populističke mobilizacije na kraju ovog turbulentnog stoljeća, koje se ne bi postidjeli ni Lenjin, Mussolini i Goebbels. (Goebbels 1948.) Ona je majstorski riješila gotovo nemoguć psihološki zadatak: uvjeriti ljude kojima po krovovima ne bubnjaju granate i koje zavijanje sirena ne tjera u podruma da su ugroženi, ali u isto vrijeme da su i svemoćni (da im čitav svijet ne može ništa). Tuđman i Izetbegović imali su psihološki mnogo lakši zadatak: nisu morali uvjeravati ljude da su ugroženi kad su doslovno bili ugroženi.

Treće, dramaturgija "događanja naroda", "antibirokratske revolucije", a kasnije i "balvan-revolucije" bila bi neizvediva bez elektronskih medija.

Kad je sukob ušao u aktivnu fazu, tada se i kod napadača i napadnutih brzo i temeljito mijenjaju stavovi: tolerancija se pretvara u krajnju netoleranciju i smrtonosnu mržnju. Ono što medijskoj propagandi ne uspijeva u tijeku jednog desetljeća zbiva se takoreći u jednom trenu kad je progovorilo oružje. Grosso modo, moglo bi se reći da nije mržnja izazvala nasilje, već je nasilje izazvalo mržnju. U toj fazi bitno se pojačava djelotvornost medija. Kampanja mržnje više nema granica, a njezin utjecaj na recipijente veći je nego ikad. Jer, ljudi koje je obuzela mržnja traže takve sadržaje koji ne samo slave već i *opravdavaju* akte mržnje. Kad je oružani konflikt jednom započeo, on dobiva vlastitu dinamiku: eskalira u obliku spirale. Mediji su samo jedan element uključen u tu paklenu spiralu, i tu je svaka monokauzalna eksplikacija sasvim neprimjerena. Naravno, u toj fazi nema nevinih. Tako su u pokretanju lančane reakcije nasilja, koju je iniciralo "etničko čišćenje" hrvatskog stanovništva na ratom zahvaćenim prostorima, hrvatski masovni mediji odigrali ključnu ulogu. Oni su (osobito TV) osobne tragedije prognanika i njihovu redefiniciju bivših komšija kao pritajenih neprijatelja koji su sada pokazali pravo lice, unijeli u svaki hrvatski dom, i tada je kao u šumskom požaru izgorjela

Josip Županov

MASS MEDIA AND COLLECTIVE VIOLENCE

Summary

Like other landmark historic events, the war on the territory of former Yugoslavia has been explained by three types of theories: mythological, scientific and common-sensical, the latter making use of certain pseudoscientific arguments. The author claims that the theory blaming the media in all six republics of former Yugoslavia for the outbreak of the war belongs to the latter type. The empirical findings gathered on the eve of the war show that ethnic tolerance was highest in the republics which were later struck by the war: Bosnia and Herzegovina and Croatia. The author provides an alternative explanation of the role of the media in paving the way for the war. Only in Serbia did mass media, in the circumstances of the prevailing authoritarian orientation of the population before the war, serve to the aggressive nationalist leadership for political mobilization, which aroused in the Serbian people a feeling of imperilment and a sense of omnipotence. After the outbreak of the war in Croatia and Bosnia and Herzegovina, the media have been only one of the elements in an ever-expanding spiral of hatred and violence.